

Co se rozumí bytím? [1991]

O bytí se kdysi mohlo začít uvažovat a mluvit teprve díky vynálezu pojmů a pojmového myšlení. Dodnes je sama o sobě dost nesnadná otázka bytí pro mnoho lidí čímsi zcela neprůhledným, protože si chtějí pod tím slovem něco „představit“. To je však zcela nemožné, neboť bytí lze pouze „mínit“. Avšak i mezi filosofy jsou značné rozdíly v chápání bytí a zejména v chápání jeho vztahu ke jsoucnům. Nejčastěji se argumentuje ve smyslu platónské teorie participace, podle níž se všechno konkrétně jsoucí podílí na bytí. Kritikou teorie participace se nyní nebudeme zabývat.

Řecká pojmovost však nedovedla a přinejmenším od dob Parmenidových ani nechtěla myslit nic nejsoucího, jako by to bylo něco významného a důležitého, protože jakmile se myšlenkově pokusila takové nejsoucí pojmově uchopit, udělala z něho jsoucno. Proto Platónovy ideje představují pravou skutečnost, tj. zcela neměnná jsoucna. Podle Aristotela je vědění možné jen o takovýchto neměnných jsoucnech, zatímco o tom, co se mění, žádná věda možná není. Má-li proto být věda o jsoucím jakožto jsoucím vůbec možná, musíme jsoucnost resp. bytí každého jsoucího myslit jako cosi, co se nemění, ale co je v úplnosti a přehlednosti před námi, tudíž co má povahu předmětu. Důsledkem toho bylo chápání bytí (ev. jsoucnosti) jako neměnného jsoucna, a to jsoucna předmětného. Vrcholem tohoto myšlenkového omylu pak byla filozofická theologická recepce nejprve Platóna a později Aristotela v křesťanství: Bůh byl pojat jako nejvyšší jsoucno, a to znamenalo jednak předmětně, jednak jako cosi neměnného. To našlo svůj výraz v aristotelské formuli, Tomášem Akvinským nejen přeložené do latiny, ale vtištěné do tradice, přetrvávající pak několik staletí: *primum movens, sed immotum*, tj. první hybatel, sám však nehybný. Právem proto můžeme o tomto srůstu či srostlici ontologie a theologie mluvit jako o onto-theologii. A zároveň můžeme právě ontotheologické myšlení považovat za spoluodpovědné za to, o čem Nietzsche mluvil jako o evropském nihilismu, neboť celý dosavadní evropský myšlenkový vývoj šel a konečně dospěl k rozpoznání, že žádné vnitrosvětne jsoucno, ale ani sám svět jako celek nebo alespoň úhrn všech jsoucnen nejsou ničím neměnným, ale že všechno jsoucí má svůj počátek, průběh i konec. To pak filosofy a filosofii nutně vedlo k revizi celého chápání jak jsoucnen a jsoucnosti, tak i bytí, totiž k revizi, v níž se sice až dosud nedosáhlo jednoty, ba ani základního konsenzu, ale která by měla bytí uvést opět do nejužší souvislosti s proměnlivostí a zejména s časem.

Jedna z možností reinterpretace pojmu bytí spočívá v zásadním odmítnutí parmenidovské zásady, že jsoucí jest a nejsoucí není, tj. v zavržení nepřekonatelného protikladu mezi jsoucím a nejsoucím, a to právě v bytí samotném. Pokud se přestaneme od počátku a propedeuticky orientovat na tzv. předměty (tj. mrtvé věci) a pokud své myšlenkové prostředky budeme vytvářet a organizovat v přednostní orientaci na tzv. pravá jsoucna, např. na živé bytosti, neujde nám, že každé takové pravé jsoucno je v každé chvíli jen z malé části jsoucí, zatímco z větší části je buď už nejsoucí nebo ještě nejsoucí. Nazveme-li onu právě aktuální okolnost, že jsoucno je v jedné své fázi jsoucí, jeho jsoucností, musíme užít jiného slova pro označení poněkud odlišné okolnosti, totiž že nejenom v této své právě aktuální jsoucnosti, ale také ve všech ostatních, buď již minulých nebo teprve budoucích jsoucnostech toto jsoucno „jest“, přičemž tím máme na mysli i to, že bylo, i to, že ještě bude. Říci o jsoucnu, že jest, může tedy znamenat dvojí: jsoucnost onoho jsoucna nebo jeho bytí. Slovem „jest“ můžeme mít tedy na mysli jednak to, že třeba tato kočka právě jde kolem nás a někam míří, anebo také to, že tato kočka žije ve světě už nějaký čas a že ještě nějaký čas žít bude. V prvním případě jde o její okamžitou aktuální jsoucnost, v druhém případě o její bytí. Bytí kočky jakožto jsoucna nemůžeme samo chápat jako nějaké samostatné jsoucno, ale jen jako příslušící oné kočce. Bytí tedy musí být chápáno vždy jako bytí nějakého jsoucna; mluvit o „bytí vůbec“ v našem smyslu nemá žádné opodstatnění. Jak o jsoucnosti, tak o bytí lze mluvit jen tam, kde dochází k událostnému dění, v jehož průběhu nabývá jsoucno stále nových tvářností, v nichž se ukazuje jiným jsoucnům. Vedle takových jsoucnen mají však velký význam jak pro svět, tak pro lidský život skutečnosti, které nikdy takových předmětných podob nenabývají. O těch pak nemůžeme říkat, že „jsou“, a nemůžeme je chápat jako jsoucna. U takových nepředmětných skutečností nelze pak mluvit ani o jsoucnosti, ani o bytí. Budeme pro ně potřebovat nový termín.

26. 12. 1991

pro Rozhlasový slovník, 27. 12. 1991